

ZEE WOORDEN

Een speurtocht naar de naamsverklaring van zandbanken, geulen en andere ‘zee-begrippen’

Magda Devos, Roland Desnerck, Nancy Fockedeij, Jan Haspelslagh, Willem Lanszweert, Jan Parmentier, Johan Termote, Tomas Termote, Dries Tys, Carlos Van Cauwenberghe, Arnout Zwaenepoel, Jan Seys

Heb je je wel eens afgevraagd waarom de zandbank ‘Trapegeer’ zo heet, of hoe de ‘Kabeljauw’ aan zijn naam gekomen is? Of ben je veeleer benieuwd naar de persoon achter de ‘Thorntonbank’ of naar de ontstaansgeschiedenis van de maritieme term ‘kraaiennest’? Geen nood, in elk nummer van De Grote Rede zoekt een team experts naar de betekenis van de meest intrigerende zeewoorden.

In dit speciale nummer van De Grote Rede richten we onze pijlen op de etymologische verklaring van de plaatsnaam Vlaanderen en van een reeks plaatsnamen uit de frontstreek van de Eerste wereldoorlog. Wegens de beperkte ruimte diende een selectie te worden gemaakt uit de omvangrijke lijst van steden en dorpen die in de Belgische Westhoek het terrein zijn geweest van de krijgsverrichtingen. Bij alle namen voor plaatsen die geen zelfstandige gemeenten (meer) zijn, vermelden we de fusiegemeente waarvan ze deel uitmaken. Vervolgens geven we enkele geattesteerde vormen van de plaatsnaam, waaronder steeds de oudste. Die informatie ontleenden we voornamelijk aan het werk van F. Debrabandere, M. Devos e.a. (2010), *De Vlaamse gemeentenamen, verklarend woordenboek*. Ook voor de etymologische toelichting is ruim gesteund op deze publicatie, waar we de lezer graag naar verwijzen voor uitgebreide bibliografische referenties. In de tekst worden naamsvormen soms voorafgegaan door een asterisk (*). Daarmee geven we aan dat de vorm in kwestie als zodanig niet in een historische bron is geattesteerd, maar door taalkundigen gereconstrueerd is uit wél aangetroffen dochtvormen in jongere taalfasen.

VLAANDEREN

Latijnse bronnen: 1ste kwart 8ste eeuw *Flandrensis*, *Flanderenses*, in *Flandris*, 745 in *pago Flandrinse*, 854 (kopie circa 1175) in *Flandrense pago*, in *pago Flandrensi*, 1014 (kopie circa 1050) *Flandria*

Angelsaksische bronnen: 1075 (kopie 1121) *to Flandran*, 1079 (kopie circa 1100) *on Flandron*, 1085 (kopie 1121) *of Flandran*

Nederlandse bronnen: 1237 *Vlandern*, 1277 *Vlaendre*, 1295 *Vlaendren*, 1281 *Vlaendren*

Vandaag is Vlaanderen de officiële naam van het Nederlandstalige noorden van België. In de federale Belgische structuur vormt Vlaanderen één van de drie “gewesten”, naast Wallonië en het Brussel Hoofdstedelijk Gewest. De naam is ontleend aan het historische Graafschap Vlaanderen, dat zich uitstrekte over de huidige Belgische provincies West- en Oost-Vlaanderen, het Nederlandse Zeeuws-Vlaanderen (provincie Zeeland) en Frans-Vlaanderen, gelegen in het Noorderdepartement in Frankrijk (kaart p.105).

VLAANDEREN, OVERSTROOMD GEBIED

De gangbare verklaring van de naam *Vlaanderen* is nog steeds die van de Gentse naamkundige Maurits Gysseling in een artikel dat hij samen met de historicus Jan Dhondt publiceerde in 1948. Volgens Gysseling stamt het grondwoord in *Vlaanderen* van het Germaanse substantief **flauma*, dat ‘overstroming’ en vandaar ‘overstroomd gebied’ betekende. Dat woord schijnt geen directe nazaten te hebben in het Nederlands, maar dat is wel het geval in andere Germaanse talen. Zo kent men

in de huidige Engelse dialecten nog *flam* voor waterziek terrein aan een waterloop, alsook *fleam* voor een draineringssloot of een molenbeek. Het Oudnoors kende *flaumr* in de betekenis ‘stroming, vaart’, waaruit o.m. Noors *flaum* en Deens *flom* voor ‘overstroming, vloed’.

In het Nederlands verschijnt de Germaanse tweeklank *au* in de regel als scherplange *oo*, zoals Ndl. *rood* uit Germaans **rauda*. Maar in de Kustwestgermaanse of Ingveoonse taalvariëteiten – waartoe naast het Fries en het Engels ook de oudste laag van het Vlaams en het Hollands te rekenen zijn – is die klank soms *aa* geworden. Zo bij voorbeeld in het verder in deze bijdrage behandelde *Adinkerke*. Andere voorbeelden van zo’n Ingveoonse *aa* uit *au* of *oo* zijn Middelnederlands *sade* voor *zode* (uit Germaans **sautha*) en toponymische vormen als het Zeeuws-Vlaamse *Aardenburg* (door klankomzetting uit *Radenburg*, teruggaand op ouder *Rodenburg*, waarin het eerste deel vermoedelijk een Keltische waternaam **Rodana* is), de historische variant *Radenburg* voor de Leidense wijk Roomburg (uit Germaans *rauda* ‘rood’ en *burg* ‘burcht’), *Asdonk* voor een gehucht van de gemeente Mendonk in Noord-Oost-Vlaanderen, *Asthusa* voor Oosthuizen in Noord-Holland en *Astbroek* voor Oostbroek onder Velzen in dezelfde provincie. In de drie laatstgenoemde namen komt *ast-* uit Germaans *austa* ‘oost’.

De twee laatste lettergrepen in de naam *Vlaanderen* zijn het overblijfsel van twee suffixen. Gysseling reconstrueert de gelede vorm als **flaum-dra-um*. Het laatste deel is een naamvalsuitgang, nl. van de datief meervoud, waarin tal van plaatsnamen hun

geijkte vorm hebben gekregen, ook zonder dat het grondwoord de gedachte aan een meervoud oproep. Het element *-dra* is een oud suffix, dat in het Germaans zou zijn ontleend aan een voorhistorische taal. Dat suffix werd oorspronkelijk gebruikt om zelfstandige naamwoorden te vormen uit werkwoordstammen. In **flaum-dra* is het grondwoord *flauma* echter zelf al een substantief, dat in een oudere, voor-Germaanse taalfase met behulp van een ander suffix, nl. Indo-Europees **-mo* (> Germaans **-ma*) van een werkwoordstam met betekenis ‘stromen, vloeien’ werd afgeleid. Het is goed mogelijk dat datzelfde werkwoord ook aan de Indo-Europese basis ligt van het Nederlandse werkwoord *vloeien*. Strikt genomen is het element *-dra* dus overbodig, het voegt immers niets toe aan de etymologische betekenis van *flauma*, nl. ‘overstroming, overstroomd gebied’. Combinaties van twee achtervoegsels met dezelfde morfologische functie en dezelfde betekenis, zogenaamde stapelsuffixen, zijn evenwel niet onbekend in de Nederlandse woordenschat. Zo treffen we het procédé aan in de verkleinvorming, waar het Germaanse diminutiefsuffix *-l* dikwijls verbonden is met het jongere *-kijn* (later verdoft tot *-ken*). Voorbeelden zijn de in Middelnederlandse en nog in de dialecten voortlevende verkleinwoorden als *bosselke* ‘bosje’, *wegelke* ‘weggetje’ en *visselke* ‘visje’. De evolutie van de gereconstrueerde grondvorm **flaum-dra-um* naar *vlaanderen* is klankwettig gesproken plausibel. De onbeklemtoonde suffixen verdoften, wat een tussenvorm *vlaam-dr-em* opleverde. De Germaanse datiefuitgang op *-m* werd al in de West-Germaanse voorfase van het Oudnederlands vervangen door *-en*, door

■ Vandaag vormt Vlaanderen (lichtgroen) één van de drie “gewesten”, naast Wallonië (donkergroen) en het Brussel Hoofdstedelijk Gewest (olijfgroen), van het koninkrijk België. De naam is ontleend aan het historische Graafschap Vlaanderen dat zich in grote lijnen uitstrekte over de huidige Belgische provincies West- en Oost-Vlaanderen, het Nederlandse Zeeuws-Vlaanderen en Frans-Vlaanderen (situatie rond 1400)(VLIZ op basis van kaarten Wikipedia)

gelijkmaking met de accusatief. Vermoedelijk ook al uit de West-Germaanse tijd dateert de assimilatie van de *m* van *vlaam* aan de volgende *-d* tot *-n*. De oude vorm op *-m* is wel nog vier keer aangetroffen in teksten uit de 13de eeuw, bv. *graue van vlaemdren*, Brugge 1281. Deze *-m* is ook bewaard in de inwonernaam *Vlaming*, waar hij zich voor de klinker kon handhaven. In het Oudnederlands ten slotte werd de Germaanse *f*- aan het woordbegin verzacht tot *v*-, vergelijk bv. Nederlands *vlam* met Fries *flam*, Engels *flame*, Duits en Deens *flamme*.

OORSPRONG TERUGGAAND TOT PAGUS FLANDRENSIS OF VLAANDERENGOUW

Wat de betekenis betreft, strookt de verklaring ‘overstroomd gebied’ volledig met de historische geografie van Vlaanderen. Uit de oudste bronnen waarin de naam *Vlaanderen* – in gelatiniseerde vorm – opduikt (8ste -10de eeuw), blijkt dat het toponiem al bestond voor de stichting van het Graafschap Vlaanderen door Boudewijn II (in 884 of kort daarna). Het gebied dat oorspronkelijk als *Vlaanderen* werd aangeduid, was veel kleiner dan het latere graafschap. Het vormde een territoriaal beperkte bestuurlijke eenheid,

een zogenaamde *gouw* of *pagus*, in het Karolingische rijk. Volgens Jan Dhondt bestreek de Vlaanderengouw een brede strook langs de Noordzeekust, die de alluviale vlakte omvatte tezamen met de noordrand van de belendende zandstreek. Het gebied zou zich hebben uitgestrekt vanaf het Zwin in het oosten tot minstens de rivier de Aa (thans in Frankrijk gelegen) in het westen. Recenter historisch onderzoek leidde echter tot een beperktere afbakening van het oorspronkelijke Vlaanderen, waarbij de IJzer de westgrens vormt (Declercq 1995). In ieder geval bestond de *gouw* voor het leeuwendeel uit een landschap van onbedijkte schorren, doorsneden van getijdengeulen en krekken. Het wekt dan ook geen verwondering dat men deze waterrijke streek benoemde als “het overstroomde land” (kaart p.107).

ADINKERKE (DE PANNE)

1123 *Adenkerka*, 1132 *Odecherca*, 1139 *Adenkerke*, 1159 *Odenkercha*, *Odenkerka*, 1513 *Adinkerke*, 1537 *Aeyenkercke*.

De naam is samengesteld uit *-kerk* en de Germaanse persoonsnaam *Audo*, hier met genitiefverbuiging, en betekent ‘**kerk van Audo**’. De Germaanse tweeklank *au* evolueerde in het Nederlands tot scherplange

oo (bv. *brood* uit Germaans *brauda*). Volgens deze klankwet moest *Audo* tot *Odo* leiden, zoals in de Zuid-West-Vlaamse plaatsnamen *Otegem* (deelgemeente van Zwevegem) en *Ooigem* (deelgemeente van Wielsbeke), die beide teruggaan op een vorm *Odengem* uit *Audo-inga-heem. In de kustdialecten echter kon *au* soms *aa* worden, vandaar *Adenkerke* naast *Odenkerke* (zie voor deze klankontwikkeling ook de naamverklaring ‘Vlaanderen’ hogerop). Blijkbaar hebben de twee varianten heel lang naast elkaar bestaan, en is *Adinkerke* uiteindelijk de schriftelijke vorm geworden en nu ook de gewone naam in de gesproken taal. Door vervanging van de intervocalische *d* door de glijder *j* (zoals in *odevaar* > *ooievaar*) luidt de – thans verouderde – lokale uitspraak *Ooienkerke*: 1566 *Oyenkerke*, 1650 *Oye Kercke*, 18de eeuw *Oienkerke*.

BOEZINGE (IEPER)

1107 *Bosinga*, 1120 *Boesinga*, 1138 *Boesinghe*, 1276 *Bousinghes* (Romaanse vorm), 1744 *Boesinge*.

Afleiding van de Germaanse persoonsnaam *Boso* met het verzamel-suffix *-inga*, dat persoonsnamen omvormt tot clan-namen. Die gingen op hun beurt vaak

over op de nederzetting van de bewuste clan. *Boezinge* is dus oorspronkelijk de woonplaats van de lieden van Boso.

DE PANNE

± 1785 *de la Kerkpanne nommée Josephé Dorp*, 1786 *de plaets Kerkepan*, 1800, 1820 *Joseph Dorp*, 1818 *Kerkepanne*, 1826 *Kerkepanne (La Panne)*, 1840 *hameau la Panne*, 1900 *Sint-Jozef's Dorp*, 1900 *de Kerkepanne*, 1901 *de Panne*.

De oorspronkelijke naam voor deze vrij jonge nederzetting is *Kerkpanne*. Het grondwoord daarin is *panne*, de westelijke vorm van *pan*, dat letterlijk 'kookvat' betekent, en in figuurlijke zin ook 'panvormige diepte, laagte, dal in de duinen'. Het is één van de vele vaatwerkbenamingen, zoals ook *kom*, *pot*, *kuip*, *ketel* en *vat*, die in de terreinnaamgeving opduiken ter aanduiding van valleien en depressies. De voorbepaling *kerk* verwijst niet naar een plaatselijke kerk, aangezien daar pas in 1860 een kapel werd gebouwd, de voorloper van de huidige Sint-Pieterskerk. Was het gehucht wellicht eigendom van een kerk, bv. die van Adinkerke? De Habsburgse keizer Jozef II wilde de nederzetting uitbreiden tot een echt vissersdorp, dat hij naar zichzelf liet noemen: *Jozefdorp*. Deze naam raakte echter niet ingeburgerd. De tegenwoordige naam *De Panne* is de letterlijke vertaling van *La Panne*, de Franse naam voor het in de volksmond gebruikelijke *Kerk(e)panne*. In 1789 was *Kerkpanne* een gehucht van Adinkerke, in 1911 werd het de afzonderlijke gemeente *De Panne*. Sinds 1977 is Adinkerke een deelgemeente geworden van *De Panne*.

DIKSMUIDE

1089 *Dicasmutha*, 1119 *Dischemue*, *Dixmue*, 1128 *Dixmude*, 1608 *Dixmuyde*, 1906 *Diksmuide*.

De vormen op *-mue* zijn Romaans. De huidige Franse spelling *Dixmude* is eigenlijk de Middelnederlandse spelling. *Diksmuide* is een samenstelling met *muide*, dat afstamt van Germaans *muntha* 'mond', en vandaar ook 'monding van een waterloop'. In de Nederlandse kustdialecten en in het Engels verdween de *-n* voor de dentale wrijfmedeklinker *-th*, waardoor de voorafgaande klinker gerekt werd, vandaar Middelnederlands en West-Vlaams *muude* (>Nederlands *muide*) en Engels *mouth*. Het eerste deel is de genitiefvorm van Germaans **dika*, waaruit Nederlands *dijk*. In de naam *Diksmuide* heeft *dik-* de oorspronkelijke en nog steeds in de West-Vlaamse dialecten voorkomende betekenis 'sloot, kleine waterloop'. Die betekenis wordt, naast 'dam', ook aangetroffen bij het Oudengelse *dic*, dat etymologisch identiek is met *dik*, *dijk* en ten nauwste verwant met het werkwoord *to dig* 'graven'. De nederzetting *Diksmuide*

ontstond aan de monding van een kleine waterloop in de IJzer. Misschien was dat de voorloper van de huidige Handzamevaart, die gegraven werd in de bedding van een natuurlijk riviertje.

HANDZAME (KORTEMARK)

1085 *Hansam*, 1155 *Hanzam*, 1268 *Hansame*, 1289 *Handsame*, 1826 *Handzame*.

Handzame komt van *Hands-hamme*, een samenstelling van de Germaanse persoonsnaam *Hanno*, met genitiefuitgang, en *ham*, een woord van Germaanse afstamming dat veelvuldig voorkomt in de toponymie voor 'meander, bocht in een waterloop', alsook '(aangeslibd) land in zo'n bocht'. De *-d* in *hand* is later toegevoegd, misschien door analogie met het woord *hand*; de eind-*e* van *hamme* is een datiefuitgang. *Handzame* was oorspronkelijk het land van een zekere *Hanno*, dat in de bocht lag van een lokale waterloop. *Ham* werd in het Frans ontleend als *han*, zoals in *Bohan*, *Frahan*, *Poupehan*, *Mortehan*, niet toevallig allemaal namen van plaatsen waar de Semois omheen kronkelt.

HOUTHULST

1096 *in Walnensi nemore*, 1151 kopie ± 1225 *Woltehurst*, 1187 *Wouthulst*, 1201 *Outhulst*, 1306 *Houthulst*.

De plaats heette oorspronkelijk *Woudhu(l)st*, gewoonlijk ontleed als een samenstelling van *woud* 'bos' en *hulst*, de naam van de bekende heester. De betekenis zou dan 'hulstbos' zijn geweest. Bij deze interpretatie verwachten we echter de omgekeerde volgorde van de naamsbestanddelen, nl. *Hulstwoud*, met de bepaling vóór het grondwoord, zoals bij de Antwerpse gemeentenaam *Hulshout*. Vandaar dat niet helemaal uit te sluiten valt dat er achter het eerste deel een ander woord schuilt. Het blijft echter onduidelijk welk woord dat geweest kan zijn. Uitgaande van de oudste volkstalige attestatie, *Woltehurst*, kan gedacht worden aan *hurst* als variant van *horst*, met West-Vlaamse wegval van de *-r*. Doordat in het West-Vlaams de begin-*w* van *Woud-* vóór de achterklinker wegviel, zoals ook nog in huidig West-Vlaams *oensdag* 'woensdag' en *oekeren* 'woekeren', ontstond de vorm *Oudhulst*. Daarin werd het eerste deel begrepen als het woord *hout*, in het oudere Vlaams een woord voor (hoogstammig) bos, dat in de *h*-loze dialecten van westelijk Vlaanderen hetzelfde klinkt als *oud* in *Oudhulst*. De volksetymologisch geherinterpreteerde vorm *Houthulst* vond zijn weg naar de schrijftaal en werd later de officiële naam. In 1926 werd *Houthulst* afgescheiden van *Klerken* tot een zelfstandige gemeente, vandaag is het de naam van de fusiegemeente die ook *Klerken*, *Merkem* en *Jonkershove* omvat.

IJEPER

1071-93 *Ipera*, 1096 *Ipre*, 1162 *Ypre*, 1798 *Yperen*, 1903 *Ieperen*.

De naam van de stad is ontleend aan de rivier de *Ieper*, die later gekanaliseerd werd en *Ieperleet* genaamd. *Ieper* is een voorhistorische waternaam, uit de Indo-Europese taal die in onze streken voorafging aan het Germaans en het Nederlands. Vermoedelijk was die taal Keltisch. *Ieper* komt van *ip-ara*, een samenvoeging van een Indo-Europese wortel **ip*, uit ouder **ejap*, dat 'vuurkleurig' of 'rood' betekent, en het achtervoegsel *-ara*, waarmee tal van riviernamen zijn gevormd (o.m. ook *Dender*, *Demer* en *Vesder*) en dat wellicht gewoon 'water' betekende. De *Ieper* is dus 'het vuurkleurige water'. De vroeger veelgebruikte vorm *Ieperen* is een jongere leenvertaling uit de Franse vorm *Ypres*. De huidige spelling *Ieper* is etymologisch fout, de *i* klinkt in lokale en klankwettige uitspraak immers kort, en niet als een lange klinker of tweeklank. De correcte schrijfwijze zou *Iper* zijn, zoals in *Izenberge* en *Izegem*, of met de Nederlandse tweeklank *Ijper*, zoals in *Ijzer*, *Slijpe* en *Wijtschate*.

IJZER

846 *Ysera*.

Ijzer is eveneens een voorhistorische waternaam, gevormd met hetzelfde achtervoegsel als *Ieper*. Het eerste deel is het Indo-Europese (Keltische) woord **is*, dat 'levendig' zou hebben betekend. De rivier werd dus benoemd als 'het levendige water'. De naam *Ijzer* is etymologisch identiek met o.m. *Isère* (Frankrijk), *Isar* (Duitsland) en *Jizera* (Tsjechië).

KEMMEL (HEUVELLAND)

1066 *Kemble*, 1089 *Kemlis*, 1189 *Kemle*, 1243 *Kemmel*, 1269 *ad opus rivi qui vocatur Kemle*.

Voor de oorsprong van *Kemmel* zijn verschillende verklaringen geopperd. Gysseling voerde de naam aanvankelijk terug op *Camulion*, een voorhistorische nederzettingsnaam afgeleid uit die van de Keltische god *Camulios*, en nam aan dat deze god ooit op de Kemmelberg vereerd werd. Later zag hij er een voorhistorische waternaam in, uit een Indo-Europese wortel **-akom*, die ofwel 'lieftlijk', ofwel 'uitstekend' betekende. Ook Debrabandere denkt dat het in oorsprong om een voor-Germaanse waternaam gaat, de *Kemmel* of *Kemmelbeek*, maar noemt de betekenis daarvan duister. In 1977 werd *Kemmel* met zeven andere dorpen samengevoegd tot de nieuwe fusiegemeente *Heuveland*.

KOKSIJDE

1270 *Coxhyde*, 1295 *Koxide*, 1915 *Koksijde*.

Koksijde is een van de vele (*h*)*ide*-toponiemen aan de kust. Het tweede deel is afgeleid van het Middelnederlandse werkwoord *hiden*, etymologisch hetzelfde als Engels *hide* en Nederlands *hoeden*. Uit de oorspronkelijke betekenis 'verbergen' ontwikkelde zich de toepassing 'in veiligheid brengen', bepaaldelijk 'aan land brengen van (kleine) vaartuigen'. Een Oostendse stadsrekening uit 1403-04 vermeldt "*als men de bakine stac omme de harijnc sceppe te hydene*". Het afgeleide naamwoord *hide*, met klankwettige wegval van de begin-*h* in het dialect *ide*, duidt een plaats aan de wal aan waar kleine vissersschepen naartoe werden getrokken om ze te beschutten tegen stormgeweld, meer bepaald een **kreek of een geul achter de duinen**, misschien ook soms een vlakke plek tussen de duinen. Te vergelijken is Nederduits *hude* 'stapelplaats aan rivier' (bijvoorbeeld in *Buxtehude*, *Steinhude*). Voor het eerste deel in *Koksijde* is gedacht aan een persoonsnaam, verwijzend naar een belangrijke inwoner van het gehucht dat zich rond de aanlegplaats vormde. Diezelfde naam zou voorkomen in andere kusttoponiemen, zoals *Coxland* (Westkerke), *Coxmoer* (Varsenare) en *Coxweg* (St.-Kruis, Zeeland). Waarschijnlijk echter stamt *kok* van *koog*, een Kustwestgermaans woord voor **buitendijks land**. De plaatsnaam is dan te vergelijken met het Duitse *Cuxhaven* (Nedersaksen): 1570 *Kuckeshaven*.

Koksijde lag oorspronkelijk wellicht aan de kustlijn net buiten het domein van de abdij Ter Duinen. Die nederzetting verdween in de loop van de 14de eeuw, waarna de naam overging op de oudere nederzetting Simoenskapelle, die op haar beurt in de 17de-18de eeuw verdween onder het wandelende duin de Galloper. Het nieuwe, huidige Koksijde ontstond zo'n 600 meter zuidelijker.

LANGEMARK (LANGEMARK-POELKAPELLE)

1102 *Marc*, 1219 *Langhemarc*, 1824 *Langemark*.

De plaats heette aanvankelijk kortweg *Mark*, de naam van de waterloop waaraan Langemark en Merkem (uit *Mark-heem* 'woonplaats aan de Mark') liggen en die nog voor een deel het *Martje* heet. *Mark*, uit Germaans *mark -, betekent oorspronkelijk 'grens', vandaar ook 'grensmarkering' en bepaaldelijk 'waterloop als grens'. Tal van grenswaterlopen in de Nederlanden hebben namen met *mark*, die meermaals zijn overgegaan op de nederzettingen eraan of erlangs, bv. naast Merkem ook Marke (bij Kortrijk), Maarke (bij Oudenaarde), Merkssem en Merksplas (beide in Antwerpen). Een twintigtal kilometer ten noordoosten van Mark lag er nog een dorp met diezelfde naam, het huidige Kortemark. Om de twee plaatsen van elkaar te onderscheiden werden in de 12de eeuw respectievelijk de bepalingen

Lange- en *Korte-* aan de namen toegevoegd. Waaron men juist voor deze preciseringen koos, blijft voorlopig onduidelijk. *Lang* en *kort* zinspelen alvast niet op de vorm van het grondgebied van de twee dorpen, want geen van beide is opmerkelijk lang of kort.

LOMBARDSIJDE (MIDDELKERKE)

1285 *Lombardie*, 1375 *van Lombardien*, 1408 *Lombaerside*, 1409 *van Lombaerdsyden*, 1818 *Lombartzijde*.

Gezien de oudste vorm, *Lombardie*, die tot op vandaag overleeft in de volksmond, is het weinig waarschijnlijk dat het om een *-hide*-naam gaat zoals *Koksijde* en *Raversijde*, waaruit de *-d-* in het grondwoord *hide* dialectisch zou zijn weggefallen. In die veronderstelling zou het eerste deel onverklaard blijven: *Lombard* kan bezwaarlijk een persoonsnaam zijn, niet alleen wegens het ontbreken van een genitief *-s*, maar ook omdat er geen voor- of geslachtsnaam van de gedaante *Lombard* aangetroffen wordt in ons historisch persoonsnamenlexicon. Waarschijnlijk moet gedacht worden aan de landstreek Lombardije in Italië, niet in letterlijke zin, maar in figuurlijk gebruik voor een **plaats die ver verwijderd lag** van het naamgevende centrum. Afgelegen gehuchten en landerijen zijn vaak genoemd naar verre oorden, vandaar toponiemen als *Turkijen*, *Pollanen* (= Polen), *Egypten*, *Bohemen*, *Canada*, *Argentinië* of *Siberië*. Uit 13de-eeuwse bronnen weten we dat de polder van Lombardsijde in het bezit was van de abdij van Oudenburg. Naar middeleeuwse maatstaven lag die *polre van Lombardien* dus een flink eind verwijderd van zijn bezitter, vandaar wellicht de gedachte aan het verre Lombardije. Ook in Rotterdam en Roermond liggen de wijken die *Lombardije* heten op een behoorlijke afstand van het stadscentrum. De vorm *Lombaerside* komt pas in 1408 voor en is waarschijnlijk gevormd naar analogie van *Koksijde* en *Raversijde*, waarbij *ide* hypercorrect kan worden verklaard uit *ie* (vergelijk Nederlands *kastijden* uit Middelnederlands *castien*).

MANNEKENSVERE (MIDDELKERKE)

1171 kopie 13de eeuw *Manekini overvara*, 1235 *Mannekinsvere*, 1435 *Mannekensvere*.

De plaats is genoemd naar een *veer* of **overzetplaats over de IJzer, van iemand met de naam *Mannekin***, een verkleinvorm van de oude Germaanse mansnaam *Manno* of van een verkorte tweeledige *man*-naam, zoals *Herman*. *Mannekin* was waarschijnlijk de grafelijke functionaris die het veer bediende. In 1287 werd het veer vervangen door de Gravenbrug. De huidige Uniebrug kwam er in de Franse tijd. *Mannekensvere* was een zelfstandige gemeente tot het in 1971 met Schore, Slijpe en Sint-Pieterskapelle werd samengevoegd tot de nieuwe gemeente Spermalie, die in 1977 bij Middelkerke werd gevoegd.

■ De *pagus Flandrensis* of gouw Vlaanderen bestreek het kustgebied tussen de IJzer en het Zwin, inclusief de alluviale vlakte en de noordrand van de zandstreek. Deze bestuurlijke eenheid werd gecreëerd in de Karolingische tijd, dus voor er sprake was van het Graafschap Vlaanderen (Raakvlak, uit Hillewaert et al 2011)

NIEUWPOORT

1163 *Novus portus, Novum oppidum*, 1190 *Nieweport*, 1302 *van der Niewer port*, 1723 *Nieuwpoort*.

Samenstelling van *nieuw* en Middelnederlands *port*, *poort* uit Latijn *portus*, dat ‘haven’ betekent. In *Nieuwpoort* heeft het woord al de geëvolueerde Middelnederlandse betekenis ‘stad’. De naam is etymologisch identiek met *Nieuwpoort* bij Grevelingen (= *Gravelines*) in Noord-Frankrijk en *Newport* in Engeland (in het Latijn *Novus Burgus*). De stad werd ‘nieuw’ genoemd in contrast met het oudere Veurne. Nieuwpoort werd gebouwd op het grondgebied van het zogenaamde *Zandhoofd*: 1083-93 *Sandasovad*, 1107 *Sandeshoved*. Deze naam, verwijzend naar een duinenrij aan de IJzermonding, duikt nog geregeld op tot in 1373, dus nog twee eeuwen na het verschijnen van de nieuwe naam.

OOSTDUINKERKE (KOKSIJDE)

1120 *Duncapeella, apud Dunckerkam*, 1135 *Duunkerka*, 1149 *Duncaple*, 1231 *Dunckerke*, 1235 *Ostduenkerke*, 1827 *Oostduinkerke*.

Tot in de 2de helft van de 12de eeuw heette deze plaats naast *Duinkerke* ook *Duinkapelle* of *Duinkappel*. Die namen betekenen ‘kerk / kapel in de duinen’. In de 13de eeuw wordt *oost-* aan de naam toegevoegd om de plaats te onderscheiden van het meer westelijke *Duinkerke*, dat nu in Frankrijk ligt. Toch duikt de oude vorm *Duinkerke* tot na 1450 nog geregeld op in archivalische bronnen.

OOSTENDE

± 1115 *in orientali fine in Testrep*, 1256 *Ostende*, 1285 *Oostende*.

De naam betekent letterlijk ‘oosteinde, oostelijk einde’. Oostende en Westende waren respectievelijk het oostelijke en het westelijke uiteinde van het eiland *Testreep*. In het midden daarvan ontstond de parochie Middelkerke. De naam *Testreep* (992 in *Testerep*, 1107 *Testrep*, 1173 *Testreep*) is samengesteld uit Westgermaans *tehstera ‘rechts’ en *raipa, waaruit Nederlands *reep*, dat hier de betekenis ‘lange, smalle strook grond’ heeft. *Testreep*, benoemd als ‘rechter strook’, was een langgerekt schorreneiland, door een getijdengeul gescheiden van het vasteland. Aangezien de Germanen zich volgens een noord-zuidas oriënteerden, ligt het westen aan de rechterhand als je naar het zuiden kijkt. *Testreep* is dus een ‘westelijke reep’. Toen de naam niet meer begrepen werd, werd hij volksetymologisch geherinterpreteerd als *Ter Streep*, zoals nu een hotel in Oostende heet. Vergelijk 1380 *ten Streep*, 1455 *te Streep*, 1483 *ter Streep*. Het eiland werd later door de Noordzee verzwolgen, net zoals het oorspronkelijke Oostende.

PASSEDALE (ZONNEBEKE)

844-864 kopie 961 *Pascandala*, 1187 *Paskendale*, 1190 *Paschendale*.

Samenstelling van *dal* ‘vallei, laagte’ met een persoonsnaam, die naar een vroege bewoner verwijst. Misschien is het de Hebreeuwse naam *Pascha*, ofwel een naam uit de taal die hier werd gesproken voor de komst van de Germanen en dan te verbinden met het Indo-Europese woord *pasik, dat ‘kind’ betekende. Passendale was een zelfstandige gemeente tot in 1977, wanneer ze opging in het fusiegeheel Zonnebeke.

PERVIJZE (DIKSMUIDE)

1063, 1115 *Paradisus*, 1172 *Parvisia*, 1225 *Pervisa* (TW), 1189 *Parvise*, 1190 *Pervise*, 1915 *Pervijze*.

De naam komt van Oudfrans *parevis*, Frans *parvis*, dat afstamt van Latijn *paradisus* en in de middeleeuwen ‘kerkplein, voorplein, portaal’ betekende. Deze betekenis is afgeleid van de oorspronkelijke, namelijk ‘omheining, omsloten ruimte, park’. *Pervijze* is dus genoemd naar zijn kerkplein. De plaatselijke uitspraak op *-ie* of *-ze* vindt haar verklaring in de geregeld voorkomende gelatiniseerde variant *Parvisia*.

POELKAPELLE (LANGEMARK-POELKAPELLE)

1377-78 *ter capelle ten Poele in de prochie van Langhemaerc*, 1648 *Poele cappelle*, 1681 *Poelcapelle*, 1915 *Poelkapelle*.

De naam herinnert aan een kapel op de heerlijkheid *ten Poele* in Langemark. *Ten Poele* betekent ‘aan de poel, aan het moeras’. *Poelkapelle* werd een zelfstandige gemeente in 1904, maar is sinds de fusie van 1977 weer met Langemark samengevoegd tot de gemeente Langemark-Poelkapelle.

POPERINGE

844-864 *Pupurninga villa*, 877 *Pupurningahem*, 1040 *Poparingehem*, 1190 *Poperinghem*, 1218 *Poperinghe* (TW), 1903 *Poperinge* (DF).

Poperinge is in oorsprong een *-ingaheim*-naam. Dit courante naamtype bestaat uit drie bestanddelen. Het eerste deel is een persoonsnaam, meer bepaald van het hoofd van de Germaanse clan die de nederzetting stichtte. Met het collectiefsuffix *-ing* wordt uit die persoonsnaam een clannaam afgeleid, met meervoudige genitiefverbuiging op *-a*. Het laatste deel is *heim*, dat ‘woonplaats’ betekent. De persoonsnaam in *Poperinge* is volgens sommigen het Germaanse *Poppo*, een vlevorm van *Robrecht*, die voortleeft in de familienaam *Poppe*. Klankwettig is

dat evenwel moeilijk, we zouden dan *Poppingaheim* verwachten, zonder *r* en met dubbele *-pp-*. Gysseling gaat daarom uit van een persoonsnaam afgeleid van **pupurn-* uit de wortel **peup-* ‘kind’. Al in de vroege 13de eeuw blijkt het grondwoord *-heim* van de naam te zijn afgefallen, mogelijk gebeurde dit naar analogie van andere namen op *-inge* uit de omgeving, zoals *Vlamertinge*, *Boezinge* en *Elverdinge*.

RAMSKAPELLE (NIEUWPOORT)

1120 *Ramescapella*, 1227 *Ramscappel*, 1915 *Ramskapelle*.

Genoemd naar een kapel die gesticht werd door een persoon met de Germaanse naam *Hraban* of *Hramno*. In het noordoosten van West-Vlaanderen ligt nog een ander Ramskapelle, thans een deelgemeente van Knokke-Heist. In de volkse uitspraak worden beide plaatsnamen echter van elkaar gescheiden: Ramskapelle aan het IJzerfront heet *Ramskâpel*, terwijl zijn homoniem *Ramskapèlle* wordt genoemd.

RENINGE (LO-RENINGE)

877 kopie 12de *Rinenga*, 1085 kopie 12de *Rininge*, 1162 *Reninghe*, 1903 *Reninge*.

Reninge is zoals *Boezinge* in oorsprong de naam van een Germaanse clan, genoemd naar haar hoofd, een zekere *Rinno*. Die naam is een vlevorm bij een Germaanse *ragin-* naam, zoals *Reinbert*, *Reinhard*, *Reinboud*.

RENINGELST (POPERINGE EN HEUVELLAND)

1107 *Rinigelles*, 1133 *Riniegels*, 1200 *Rininghelst*, 1391 *Reninghelst*, 1686 *Reningelst*

De moderne vorm, die zich aandient als een samenstelling van de nederzettingnaam *Reninge* met *elst* ‘elsbos’, is misleidend. Zoals de oudste attestatie aangeeft, bestaat *Reningelst* uit *Reninge* en een Oudfrans verkleinsuffix *-elle*. De naam betekent dus ‘klein Reninge’. Al in de 12de eeuw werd het uitheemse achtervoegsel gelijkgesteld met het bekende woord *elst*.

SCHOORBAKKE (DIKSMUIDE)

1643 *Schoorebacke*, ca. 1680 tot *Schoorbacke*.

Schoorbakke is een gehucht van *Pervijze* langs de IJzer tegen Schore aan. De naam is samengesteld uit de gemeentenaam *Schore* en het woord *bak* (hier met datiefuitgang), een Vlaamse ontlening uit Oudfrans *bac*, met betekenis ‘veer, overzet’. Te *Schoorbakke* kon je het veer nemen naar *Schore*. Tegenwoordig ligt daar een brug, de Schoorbakkebrug.

STADEN

1115? *Stathen*, 1183 *Staden*, 1552 van *Stæn*, 1641 *Staden alias Staen*, 1818 *Staden*.

De naam komt van Germaans *statha, dat in het Middelnederlands *stade* werd, en een benaming was voor een oever of een **aanlegplaats aan een waterloop**. Etymologisch is de naam identiek met het Oudhoogduitse *stade* 'oever, wal', waaruit huidige Duits *Gestade*. In het West-Vlaams zegt men *Staan*, met wegval van de *-d-* tussen de twee klinkers, zoals men daar ook *braan* en *laan* zegt voor AN *braden* en *laden*.

STUIVEKENSKERKE (DIKSMUIDE)

1218 *Stuvinskerke*, 1350 *Stuveskerke*, 1459 *Stuvekens kerke*, 1494 *Stuvekinskerke*, 1903 *Stuivekenskerke*.

De oudste vorm, namelijk *Stuvinskerke*, verwijst duidelijk naar een **kerk van een persoon genaamd Stuin**, een naam die nog voortleeft in de familienaam *Stuyven*. In de 15de eeuw werd het vleisuffix *-in* vervangen door het verkleinsuffix *-kin*, dat in het Nederlands *-ke* werd. De verkorte vorm *Stuvekins* evolueerde in het plaatselijke dialect tot *Stuuetjes* of *Stuiviges*.

TERVATE (DIKSMUIDE)

1180 *uate*, 1219 *Vatha*.

Tervate is een gehucht van Stuivekenskerke, thans behorend tot de gemeente Diksmuide. De naam is samengesteld uit het plaatsaanduidend voorzetsel *ter* (samentrekking van *tot der*) en de datievorm van het woord *vaat*, een dialectvariant van *vat*. Vanuit zijn oorspronkelijke betekenis 'recipiënt voor droge of natte waren' evolueerde *vat/vaat* in de Vlaamse en de Zeeuwse dialecten tot benaming voor een openbare waterput of een drinkput voor het vee. Tervate betekent dus in oorsprong: **nabij de drinkput**.

VEURNE

877 kopie 961 *Furnis*, 1080-85 *Furnes*, 1110 *Furna*, 1237 *Veurne*, 1306 *Voerne*, 1324 *te Vorne*, 1686 *binnen Veuren*.

Veurne gaat terug op een waternaam, maar de ouderdom en de oorspronkelijke gedaante daarvan blijven onzeker. Waarschijnlijk is die naam etymologisch hetzelfde of toch ten nauwste verwant met de riviernamen *Voer* (o.m. in Limburg en in Vlaams-Brabant) en *Vurre* (in Afsnee bij Gent), alsook met *Voorne*, naam van een Hollands eiland. Gysseling dacht oorspronkelijk aan een Germaanse waternaam *Furno, gevormd uit de stam van *varren*. De betekenis zou dan 'bevaarbaar water' zijn geweest. Dat zou als nederzittingsnaam (in de datief meervoud) Oudgermaans

*Furnum hebben opgeleverd en de daarvan afgeleide Romaanse vormen in de datief meervoud *Furnis* en *Furnes*. In een latere studie over waternamen in het ruime Europees-Aziatisch gebied van de Indo-Europese talen, stelt Gysseling dat *Veurne* en *Voer* tot een oudere taallaag opklommen dan het Germaans. Hij ziet er een voorhistorische waternaam in, die hij reconstrueert als *Pur-ina, een afleiding uit de Indo-Europese wortel *peur, waaruit ook Grieks 'vuurkleurig' en Latijn *purus* 'zuiver'. Het eveneens prehistorische achtervoegsel *-ina* betekende – zoals ook *-ara* in *Ieper* en *Ijzer* – 'water'. Volgens deze verklaring betekent *Veurne* dus **nederzetting aan het rode of het zuivere water**. Ook de Franse riviernamen *Rhone* en *Seine* zijn met (een variant van) dat achtervoegsel gevormd.

VLADSL0 (DIKSMUIDE)

992 kopie 11de eeuw *Frodeslo*, 1119 *Flardeslo*, 1150 *Fladreslo*, 1223 *Flartslo*, 1279 *Vlardselo*, 1529-38 *Vlaedzeele*, 1609 *Vladsl0*.

Samenstelling van de Germaanse persoonsnaam *Frawarad*, met genitief *-s*, en het woord *lo*, dat in Vlaamse plaatsnamen 'bosje op hogere zandgrond' betekent. De plaats erfde dus zijn naam van **bosje dat ooit aan ene Frawarad toebehoorde**. In Vladsl0 en ruime omgeving noemen de autochtone dialectsprekers het dorp echter niet *Vladsl0*, maar *Vlazele*. Die laatste vorm, die minstens opklimt tot eind 15de eeuw, heeft zich in de volksmond spontaan uit *Vladsl0* ontwikkeld. Door de sterke beginklemtoon verdoefde de tweede lettergreep tot *-le*, iets wat vaker gebeurde met *-lo*-namen, bv. ook in *Stavele* (West-Vlaanderen), *Ronsele* (Oost-Vlaanderen) en *Zoerle* (Antwerpen). Na die verdoffing luidde de uitspraak *vladzle*, geheel in overeenstemming met de West-Vlaamse assimilatieregels volgens welke een *-s* voor een *-l* verandert in een stemhebbende *z* (vergelijk WV *vizleerder* tegenover AN *visleerder*). De nieuwe vorm was echter niet alleen ondoorzichtig qua betekenis, maar ook moeilijk uit te spreken vanwege de zware medeklinkercombinatie *-dzl-*. Dat werd verholpen door de *-d-* uit te stoten (vergelijk dialectisch *Dizele* voor het West-Vlaamse *Dudzele*) en een *ee* in te voegen tussen de *z* en de *l*, zodat een nieuw grondwoord, *zele*, ontstond. Goed mogelijk speelde hier analogiewerking met andere plaatsnamen op *-zele* in de omgeving, zoals *Voormezele* en *Dadizele*. In de schrijftaal bleef het etymologisch oorspronkelijke *Vladsl0* door de eeuwen heen de overwegende vorm, die ook een officiële status verwierf.

WESTROZEBEKE (STADEN)

1072 vals 12de eeuw *Rosebeke*, 1200 *Roosebeke*, 1299 *Droghe Rosebeke*, 1567 *Droochroosbeke*, 1652 *West roosebeque*, 1802 *West-Roosebeke*, 1915 *Westrozebeke*.

Oorspronkelijk heette de plaats kortweg *Rozebeke*, naar een lokale beek. Het eerste deel stamt van Germaans *rausa 'riet', de Rozebeek was dus een **beek waarin riet groeide**. De bepaling *West-* werd later toegevoegd ter onderscheiding van een ander 'Rozebeke' zo'n 20 km verder oostwaarts, dat nu *Oostrozebeke* heet.

WIJTSCHATE (HEUVELLAND)

1069 *Widesgada*, 1080-85 *Wideschat*, 1224 *Widescate*, 1237 *Witscate*, 1313 *Wijtscate*, 1641 *Wijtschate*.

Het grondwoord in deze naam is *gat*, dat in het oudere Nederlands (en de huidige dialecten) ook 'doorgang, toegang' betekende, zoals het Engelse zusterwoord *gate*. Het eerste deel is waarschijnlijk de Germaanse persoonsnaam *Wido*, met genitiefverbuiging. Er kan echter ook worden gedacht aan het Middelnederlandse *wide* 'teenwilg', waarop o.m. het gelijkbetekenende West-Vlaamse *wiedouw* teruggaat. Wijtschate is dus genoemd naar een **doorgangs- of toegangsweg**, die ofwel toebehoorde aan ene **Wido**, ofwel naar een teenwilgenbos liep of met zulke **wilgen** was afgezoomd.

ZARREN (KORTEMARK)

1089 *Sarra*, 1112 kopie 12de eeuw *Sarran*, ± 1185 *Zarren*.

Vernoemd naar de plaatselijke **beeknaam**, de *Zarre*. Die voorhistorische waternaam is afgeleid van een Indo-Europese wortel **ser-/sor-* 'vloeien, stromen' en etymologisch ten nauwste verwant met de naam van de rivier de Saar (in het Frans *Sarre*), een zijrivier van de Moezel in Frankrijk en Duitsland.

ZEEBRUGGE (BRUGGE)

Jonge naam voor de kustplaats waar op het eind van de 19de eeuw begonnen werd met de uitbouw van een zeehaven, die middels een kanaal verbonden werd met de haven van Brugge. Het havendorp ontstond op het grondgebied van de gemeente Lissewege, die thans deel uitmaakt van Brugge. De naam *Zeebrugge* is bedacht in ambtelijke kringen en werd voor het eerst neergeschreven in 1894, toen tussen de Belgische staat, de stad Brugge en enkele particuliere ondernemers een overeenkomst werd gesloten inzake bouw en exploitatie van de geplande voorhaven.

Bronnen

- Debrabandere F., M. Devos e.a. (2010), *De Vlaamse gemeentenamen, verklarend woordenboek*, Brussel / Leuven 2010.
- Declercq G. (1995). Vlaanderen en de Vlaanderengouw in de vroege middeleeuwen. In: Vlaanderen 44, pp. 154-161.
- Dhondt J. & M. Gysseling (1948). Vlaanderen. Oorspronkelijke ligging en etymologie. In: Album prof. dr. Frank Baur. 1° deel. Antwerpen, Standaard, pp. 192-220